

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферована робота присвячена лінгвокультурологічному вивченню становлення фразеологічної системи німецької мови протягом VIII-XVII століть. У дисертації розглянуто діяхронічні закономірності розвитку фразеологізмів давньоверхньонімецького (двн.), середньоверхньонімецького (свн.) і ранньонововерхньонімецького (рнвн.) періодів, досліджено національну специфіку фразеологічної картини світу Німеччини протягом VIII-XVII століть, виявлено й описано національно-культурні чинники становлення фразеологічних одиниць (ФО).

Попри те, що в останні десятиліття з'явилося чимало праць лінгвокультурологічного характеру (В.В. Антропова, Є.В. Брисіна, Н.У. Ворокова, В.Г. Гак, Н.Б. Головіна, І.О. Голубовська, А.Я. Гуревич, С.Н. Денисенко, В.В. Жайворонок, М.О. Красавський, А.М. Мелерович, Н.Г. Ніколаєва, О.Д. Огуй, В.І. Постовалова, А.М. Приходько, В.М. Телія, О.М. Цветаєва, В.І. Шаховський), проблема діяхронічного дослідження фразеологічного складу з позиції лінгвокультурологічного аспекту ще досить широко не висвітлена.

Актуальність дисертації визначається спрямованістю сучасних досліджень на лінгвокультурологічний опис процесів утворення та історичного розвитку фразеологізмів як невід'ємної частини номінативних процесів мови. Актуальними залишаються певні теоретичні й практичні проблеми в цій сфері: недостатня розробленість діяхронічного аспекту лінгвокультурологічних досліджень; можливість застосування теоретичних положень, розроблених для сучасної мови, в галузі фразеології, для її історичного вивчення; недостатньо повне дослідження фразеологізмів двн., свн. і рнвн. періодів і опрацювання текстового матеріалу; відсутність спеціальних робіт, присвячених розвитку ФО давніх періодів формування німецької мови в діяхронії; істотні прогалини у вивченні фразеологічної образності в історії німецької мови; відсутність спеціальних праць з історичного аналізу національних фразеологічних картин світу для встановлення динаміки лінгвокультурологічної сфери в діяхронії, а також недостатня теоретична розробленість проблематики екстралінгвального фрагмента дійсності щодо тенденцій мовного розвитку. Національну фразеологічну картину світу розуміємо як виражене фразеологізмами певної мови світовідчуття і світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в межах науково-дослідної теми кафедри німецької філології

Київського національного лінгвістичного університету „Взаємодія мовних одиниць різних рівнів в системі мови та в мовленні: когнітивний, комунікативний, функціонально-прагматичний аспекти” (тему затверджено вченою радою Київського національного лінгвістичного університету, протокол № 2 від 27 вересня 2004 року).

Мета дослідження – визначення позамовних чинників впливу на становлення фразеологічних одиниць німецької мови.

Мета роботи зумовлює розв’язання таких **завдань**:

- проведення історичного й генетичного аналізу складу ФО німецької мови;
- виявлення тематико-ідеографічних характеристик фразеологізмів німецької мови VIII-XVII століть;
- встановлення культурно-національних чинників виникнення та розвитку фразеологізмів;
- встановлення лінгвальних та екстралінгвальних чинників розвитку фразеологічної образності;
- опис структурно-семантичних моделей ФО німецької мови в діячності, виявлення та визначення найпродуктивніших константних і змінних елементів, властивих встановленим структурно-семантичним моделям.

В широкому розумінні **об'єктом** дослідження послужили всі види усталених словосполучень (УС) дн., свн., і рнн. періодів.

Предмет роботи – фразеологічне вираження картини світу дн., свн. і рнн. періодів, нерозривно пов'язане з особливостями морального, соціально-історичного й духовно-культурного досвіду носіїв дн., свн. і рнн. мов як найважливішого екстралінгвального фрагмента дійсності.

Матеріалом для аналізу стали лексикографічні джерела, оригінальні й перекладні твори німецької літератури дн. періоду – „Муспіллі”, „Пісня про Людвіга”, „Пісня про Гільдебранда”, твори Ноткера, Євангелії Татіана, віршоване Євангеліє Отфрида. Приклади ФО дн. періоду становлять 867 одиниць (обсяг текстів нараховує 1500 сторінок). Свн. період описано в пам'ятках різних жанрів та видів літератури: „міська” сатирична (поема „Селянин Гельмбрехт” В. Садівника, цикл віршованих новел „Піп Аміс” Штрикера), лицарська (лірика мінезингерів, зокрема В. фон дер Фогельвайде, твори „Івейн” Г. фон Ауе, „Тристан” Г. Страсбурзького, „Парцифаль” В. фон Ешенбаха) і релігійна література (проповіді Б. Регенсбурзького і Д. фон Аугсбурзького) та героїчний епос („Пісня про Нібелунгів”). В окремих випадках використовувалися приклади з робіт, присвячених дієслівним УС, і з „Фразеологічного словника середньовісньонімецької мови” Й. Фрідріха. Обсяг виявлених конструкцій свн. періоду складає 2500 одиниць (біля 4000 сторінок текстів). До студійованого

фразеологічного матеріалу рнвн. періоду належать шванки І. Паулі, фастнахтшпілі Г. Сакса й поема „Das Narrenschiff” С. Бранта. У цих текстах виявлено понад 700 фразеологічних одиниць (1500 сторінок). Твори цього жанру призначені для широкого кола читачів або слухачів і репрезентують різні соціальні прошарки, оскільки спираються на усну народну культуру.

Для цілісності репрезентації німецької мови матеріалом дослідження слугували також тексти ділової прози: хроніки м. Любек, Магдебург, Майнц, Дортмунд, Лейпциг, Нойс, Кельн, Брауншвейг, Нюрнберг, Аугсбург, Страсбург, Регенсбург, Мюнхен; збірки документів м. Гослар, Аугсбург, Галле, Лейпциг, Віндсгейм, Любек, Кельн, Бранденбург, Базель; абатства Альтенберг, Санкт-Галлен; єпископства Бреслау, Любек; монастиря графства Мансфельд; університету м. Віттенберг; документи, створені при дворі імператорів Максиміліана І, Фердинанда III, династії Бабенбергів. Аналізувалися також різноманітні ділові документи (купчі, дарчі, протоколи, законодавчі акти, договори), ділове листування міських канцелярій і окремих приватних осіб. Залучений до дослідження фактичний матеріал текстів ділової прози рнвн. періоду становить близько 1500 фразеологізмів, вибраних із текстів загальним обсягом біля 12000 сторінок. Як додатковий мовний матеріал залучалися вибірки словників. Отже, з лексикографічних джерел і писемних пам'яток VIII-XVII століть зібрано 6015 фразеологізмів: 867 ФО дзн. періоду, 2500 фразеологізмів свн. мови і 2648 ФО рнвн. періоду.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах антропоцентризму та етноцентризму, які забезпечують аналіз фразеологізмів у проекції на етносвідомість, звичаї, традиції та культуру народу. Дослідження спирається на новітні досягнення в галузі лінгвокультурології та історичної лінгвістики, що дає можливість простежити етапи зміни значення ФО та їх зв'язок між собою під кутом зору історії культури народу. Вивчення специфіки становлення фразеологічного складу німецької мови VIII-XVII століть ґрунтується на діахронно-зіставному аналізі, який дозволяє порівняти фразеологічний матеріал різних синхронних зрізів.

Методи дослідження зумовлені метою, завданнями та аналізованим матеріалом:

- *описовий метод* надає можливість продемонструвати характерні риси німецької фразеологічної системи протягом певного історичного періоду;
- *метод компонентного аналізу* використано у процесі виявлення видів та результатів семантичних змін ФО;

- *метод структурно-семантичного моделювання* дозволяє зробити висновки про типові шляхи поповнення фразеологічного складу, про закономірності фразеологічної номінації;

- *метод лінгвокраєзнавчої інтерпретації* ФО уможлиблює порівняння фразеологізмів із текстів різних територіальних ареалів з такими ж одиницями літературної мови;

- *соціолінгвістичний метод* у вивченні фразеологічного складу забезпечує вирішення низки проблем прагмалінгвістичного характеру, розкриття особливостей застосування цих одиниць представниками різних поколінь і соціальних верств;

- завдяки *методу лінгвокультурологічного аналізу* встановлюються чинники, що вплинули на формування фразеологічної картини світу німецької мови;

- комплексна *якісно-кількісна характеристика* фразеологічного складу німецької мови у діяхронії з урахуванням паралельних лінгвокультурологічних досліджень необхідна для визначення тенденцій розвитку ФО, що дасть основу для створення новітньої неокласичної теорії історичної фразеології.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження визначається тим, що в ньому розроблено новий напрям в діяхронічних дослідженнях ФО, який уможлиблює характеристику фразеологічного складу в межах діяхронічної лінгвокультурології. Він передбачає різнобічний системний аналіз розвитку фразеологічного складу німецької мови VIII-XVII ст. на окремих часових зрізах із подальшим їх поаспектним зіставленням для виявлення загальних тенденцій розвитку фразеологізмів. Особливу увагу приділено національно-культурній детермінованості фразеологічного складу як визначального чинника. Розгляд ФО вперше співвіднесено з історією культури народу днн., свн., рннн. періодів та з символікою відповідних тем (захист, влада, турбота, розум і т. ін.). Цей підхід полягає у вивченні теорії фразеологічної номінації з позиції лінгвокультурологічного аспекту історичної фразеології німецької мови. Дисертаційна робота заповнює прогалини у вивченні процесів фразеологізації і систематизації ФО в мові днн., свн. і рннн. періодів, у встановленні діяхронічних закономірностей розвитку фразеологічного складу німецької мови.

На захист винесено такі основні **положення**:

1. Склад ФО німецької мови на всіх етапах розвитку мови має системний характер. Наявність фразеологізмів як різнотипних сталих словосполучень вже у днн. та спільногерманський періоди ґрунтується на даних із перших писемних пам'яток давньоверхньонімецького періоду, в яких уже засвідчена розвинена система ФО ідіоматичного й неідіоматичного типів.

2. Розгляд фразеологізмів на фоні культурно-історичного розвитку суспільства дозволяє відносно адекватно ідентифікувати й систематизувати склад ФО кожної конкретної соціально-історичної епохи та встановити ключові тематико-ідеографічні групи фразеологізмів дvn., свн., і рнvn. періодів, які свідчать про наявність універсальних (позачасових) тем (наприклад, таких, як життя, смерть, час, простір, страх, гнів, сум, біль, голод та ін.) як властивих для світосприйняття людини певної історичної епохи цінностей і образів.

3. На формування фразеологічної картини світу носіїв мови дvn., свн. і рнvn. періодів здійснюють значний вплив не лише мовні, а й етнічні, соціальні, культурні, психологічні чинники. Специфіка фразеологічної картини світу досліджуваних історичних періодів зумовлена особливостями соціально-економічного та правового устрою німецького суспільства (ранньофеодального – у дvn. період, феодального – у свн. період, буржуазного – у рнvn. період), а також світоглядно залишками давньогерманських дохристиянських вірувань, ортодоксальними християнськими традиціями, впливом лицарської культури, антропоцентричною розкутістю епохи Відродження й Реформації.

4. Національно-культурна символіка, відображена у фразеологічному складі німецької мови, тісно пов'язана з національно-культурними стереотипами як певними образами чи історичними реаліями, які в кінцевому рахунку вплинули на формування менталітету та комунікативну поведінку носіїв різних мов і культур.

5. У процесі становлення фразеологічного складу розширюються можливості розвитку фразеологічної образності, яка детермінується як лінгвальними, так і екстралінгвальними чинниками. Під впливом позамовних чинників (зміна реалії або зміна ставлення до неї) і мовних (розвиток нового значення одного з компонентів фразеологізму) може відбуватися затемнення, а потім і повне стирання образу ФО, що призводить до втрати здебільшого іменником категоріального (номінативного) значення та посилення емоційного навантаження. Тенденція переходу УС з групи образних у групу безобразних утворень окреслюється на межі свн. і рнvn. періодів через появу третього класового прошарку в середньовічному суспільстві, а також нових жанрів у літературі. Якщо семантична трансформація образу може спричинити виникнення нових фразеологізмів, то тенденція до експресивності виявляється в оновленні фразеологічної образності. Факторами підвищення експресивного потенціалу ФО в діяхронічному аспекті є конотації новизни, що виявляються в залученні нових тематичних груп лексики до процесу образного переосмислення, поширення структури наявних у мові УС змінними компонентами.

6. Розвиток фразеологічної образності тісно пов'язаний із загальними процесами фразеотворення, тому для дослідження розвитку ФО та для виявлення

фразеотворчих моделей видається оптимальним трирівневий аналіз: 1) аналіз на рівні компонентного складу; 2) аналіз на рівні прямого ситуативного змісту вихідного змінного словесного комплексу; 3) аналіз на рівні цілісного фразеологічного значення. Їх проведення передбачає вивчення розвитку перших двох рівнів (компонентного складу й прямого ситуативного змісту) та їхнього взаємозв'язку з третім рівнем – цілісним фразеологічним значенням.

7. Продуктивність структурно-семантичних моделей не завжди корелює з їх частотністю. На всіх етапах розвитку німецької мови парні словосполучення продуктивні; вони представлені в мові ще в дописемний період. Для характеристики моделі (окрім продуктивності й кількісного об'єму) доцільно визначати уживаність компонентів цієї моделі в текстах різних жанрів, яка впливає на її продуктивність. У німецькій фразеології спостерігається пряма залежність продуктивності від того лексико-стилістичного прошарку, у якому знаходять своє застосування різножанрові компоненти конкретної моделі. Тому при дослідженні німецького фразеотворення доцільно репрезентувати: а) моделі з різним ступенем продуктивності залежно від лексико-стилістичного прошарку, у якому вони використовуються; б) моделі, які вживаються переважно в текстах певного жанру; в) універсальні моделі, продуктивні в різних за тематикою творах.

8. Розвиток фразеологічного складу VIII-XVII століть – процес значніший і глибинніший, ніж просто зміна матеріального складу ФО, що виражається в деактуалізації певної частини фразеологізмів та в поповненні засобів образної номінації новими ФО. Підвищена динамічність матеріального складу й прямого (мотиваційного) значення словесних комплексів у фразеологічному складі нерозривно пов'язана з розвитком фразеологічної семантики в напрямку денотативно-референційної комплексності, деталізації, кількісно-якісного накопичення фразеологізмами нових для них значень і відтінків значень. Розвиток номінативно-експресивної функції фразеологізмів відображається в розширенні та оновленні понятійної сфери, яка відбиває картину світу, що значною мірою зумовлюється суспільною й політичною діяльністю людини, рівнем матеріального й духовного розвитку суспільства.

Теоретичне значення роботи полягає в застосуванні лінгвокультурологічного підходу до динамічного дослідження становлення фразеологічної системи німецької мови VIII-XVII століть. Лінгвокультурологічне вивчення фразеологічного складу німецької мови в діахронії й синхронії із застосуванням різноманітних дослідницьких методик (власне лінгвістичних – компонентного, етимологічного і контекстуального аналізів фразеологізмів та загальнокультурологічних – історичних, етнографічних свідчень про ФО) є

новою моделлю дослідження фразеологічного складу. Запропонована методика дослідження заснована на взаємопов'язаному врахуванні лінгвістичних знань і енциклопедичної інформації, застосованих до конкретного мовного матеріалу. Теоретичні результати виконаної дисертаційної роботи слугуватимуть моделлю лінгвокультурологічного аналізу ФО інших мов.

Зроблені у дослідженні теоретичні висновки можуть збагатити ідеями суміжні з мовознавством науки – краєзнавство, культурознавство, етносоціологію. Розроблені принципи систематизації фразеологізмів (за тематико-ідеографічними групами) можна перенести на дослідження загальних проблем розвитку номінативної системи мови. Діахронічні закономірності розвитку німецької фразеологічної системи, репрезентовані на певному культурно-історичному тлі, демонструють необхідність міждисциплінарного підходу до комплексних мовних одиниць, достатньо цінного для теорії фразеології.

Практичне значення одержаних результатів полягає передусім у систематизації значного емпіричного матеріалу, що уможливило його подальше застосування в історичних студіях та лексикографічній роботі. Виявлені у дослідженні інваріанти одиниць можна впроваджувати в лексикографічну практику, зокрема як підставу для визначення словникової форми ФО, а також спиратися на них при діахронічному аналізі фразеологізмів. Матеріали й висновки дисертації можуть використовуватися у процесі викладання курсів „Вступ до германської філології” (розділи „Історія давніх германців”, „Етимологічні основи словникового складу давньогерманських мов”), „Лексикологія” (розділ „Фразеологія”), „Історія німецької мови” (розділи „Лексичний склад дavn. мови”, „Морфологія і синтаксис свн. мови”, „Розвиток словникового складу новонімецької мови”).

Наукові здобутки, які стосуються як систематизації всього корпусу ідіоматичних словосполучень, так і більшості висновків (джерело походження ідіом, особливості їхньої образності й відзначені в корпусі ФО еволюційні процеси) знайдуть своє застосування в спецкурсах з історичної лексикології (у розділах, пов'язаних із дavn., свн. і рнvn. періодами), лінгвокультурології (розділи „Лінгвокультурний аналіз мовних сутностей”, „Буття людини в культурі і мові”) для студентів і аспірантів лінгвістичних і філологічних спеціальностей, а також під час написання дисертаційних, курсових і дипломних робіт. Методика аналізу може надалі застосовуватися у дослідженні семантичного аспекту фразеотворення на матеріалі пам'яток дavn., свн. і рнvn. мов.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження, викладені у дисертації, оприлюднено на 13 міжнародних конференціях: IV Міжнародна конференція спілки фразеологів Європи (Вешпрем, Угорщина, 2004),

„Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи” (Тернопіль, 2006), „Міжкультурна компетенція в становленні особистості спеціаліста” (Петрозаводськ, Росія, 2006), „Семантика мови і тексту” (Івано-Франківськ, 2006), „Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2007, 2009), „Проблеми загальномовної та ареальної семантики” (Луганськ, 2007, 2009), „Українська література і загальнослов’янський контекст” (Бердянськ, 2008), V Міжнародна конференція спілки фразеологів Європи (Гельсінкі, Фінляндія, 2008), XIV Міжнародна конференція викладачів німецької мови (Єна, Німеччина, 2009), II Міжнародна науково-практична конференція „Актуальні проблеми фразеології” (Сімферополь, 2009), I Міжнародна науково-практична конференція „Германістика XXI ст.: традиційні й новітні аспекти дослідження та викладання” (Горлівка, 2010); 2 Всеукраїнських науково-практичних конференцій: „Актуальні проблеми сучасної компаративістики” (Бердянськ, 2007), „Філологічні науки в освітніх закладах України” (Суми, 2007); науково-практичній конференції „Лінгвістика та лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві” (Київ, 2007).

Публікації. Основні положення дослідження відображено в монографії „Становлення фразеологічної картини світу німецької мови (на матеріалі писемних пам’яток VIII-XVII століть)” – 17,2 др. арк., у матеріалах і тезах виступів на міжнародних та міжвишівських лінгвістичних конференціях (3,4 др. арк.) та в 33 наукових статтях, опублікованих в провідних фахових виданнях ВАК України (21,28 др. арк.). Загальний обсяг публікацій – 41,88 др. арк. Усі праці виконано автором одноосібно.

Загальний обсяг роботи. Обсяг тексту дисертації – 388 сторінок, загальний обсяг роботи разом із бібліографією і списком джерел ілюстративного матеріалу становить 426 сторінок. Список літератури нараховує 403 позиції.

Структура дисертації. Дисертація складається з переліку скорочень, вступу, п’яти розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списків використаної наукової літератури та джерел ілюстративного матеріалу.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, об’єкта дослідження, окреслено його актуальність, сформульовано його мету, завдання, наукову новизну дисертації, подано перелік положень роботи, винесених на захист, встановлено теоретичне значення і практичну цінність, визначено матеріал для аналізу.

У **першому розділі „Лінгвокультурологічна теорія діяхронічного розвитку фразеологізмів німецької мови”** розроблено новий підхід до вивчення фразеологічного складу з позиції діяхронічного аспекту

лінгвокультурології, який полягає у виявленні національно-культурних чинників, релевантних для становлення фразеологічної картини світу дvn., свн. і рnvн. періодів німецької мови, визначено критерії встановлення національно-культурної специфіки ФО, а також описано досвід систематизації ФО у діяxронії з урахуванням системи образів і цінностей певного історичного періоду.

Застосування нових підходів до з'ясування національно-культурних особливостей фразеологізмів здійснюється під антропологічним кутом зору, зокрема в межах лінгвокультурології. Лінгвокультурологічна орієнтація у вивченні фразеологізмів спрямована, головним чином, на історико-реконструктивний план виявлення культурних аспектів у формуванні фразеологічної системи.

З огляду на це виникає потреба необхідності встановлення на їхньому підґрунті чинників, що вплинули на процес формування фразеологічного складу німецької мови VIII-XVII століть. Доцільним виявився підхід до кожного етапу розвитку мови як до процесу, невіддільного від історії цього періоду і водночас як такого, що не збігається з кожним із цих періодів, тобто виправданим стала необхідність дотримання принципу збереження семантичної наступності в історії фразеотворення, а не міряння однієї епохи міркою інших.

Для певного періоду мовного розвитку визначено свій набір національно-культурних показників, релевантних для виникнення фразеологізмів. Вони допомагають окреслити тенденції й напрямки в зміні світовідчуття й світосприймання людини певної історичної епохи і, як наслідок, – властивих їй цінностей і образів. Подібна систематизація досліджуваних ФО здійснюється із залученням широкого екстралінгвального контексту для виявлення так званого „культурного” компонента значення. Адекватність у системному дослідженні досягається лише за умови визначення як універсальних чинників, спільних для формування фразеологічного складу дvn., свн. і рnvн. періодів, так і специфічних, які залежать від рис конкретної мови, а також особливих умов її історичного існування.

Оскільки у роботі ми маємо справу з фразеологічною системою дvn., свн. і рnvн. періодів, саме цей підхід дозволяє дістати необхідну інформацію з історичного мовного матеріалу, тлумачити тексти історично віддалених епох і відкривати нові способи систематизації мовних одиниць у їхній історичній динаміці. Найважливішими аспектами й одночасно об'єктами дослідження фразеологічного складу німецької мови VIII-XVII століть є: 1) аспекти, пов'язані з культурною традицією: особливості світогляду, звичаї, обряди, побут, вірування, духовне життя, наука, мистецтво; 2) аспекти, пов'язані з соціальними

чинниками: різновиди суспільного устрою, соціальні норми, цінності, соціально значущі риси особистості, професійна діяльність, орієнтація людини в часі й просторі; 3) аспекти, пов'язані з етнопсихологією: результати оволодіння людиною психічним світом, емоційні стани, риси характеру і т. ін.; 4) аспекти, пов'язані зі специфікою тезаурусної організації культурно-мовної спільноти: система традиційних образів, порівнянь, символічне вживання певних денотатів; 5) аспекти, які визначаються специфікою мови певної культурно-мовної спільноти: система стереотипів; система символів, еталонів; етикетні форми.

Розглянуті вище аспекти дослідження фразеологічної системи є базовими в процесі визначення національно-культурної своєрідності фразеологізмів двн., свн. і рнвн. періодів: 1) виявлення екстралінгвальних чинників, відбитих у безеквівалентних фразеологізмах; 2) визначення стереотипів, символів, властивих для певного етапу розвитку ФО; 3) дослідження національно-культурних конотацій ключових слів і концептів культури, закладених у фразеологізмах; 4) з'ясування особливостей національного членування мовної картини світу й особливостей функціонування національного менталітету як лінгвокреативного мислення. Застосування цього підходу може дати повну картину національно-культурних особливостей фразеологічної системи німецької мови VIII-XVII століть.

Проведений аналіз дозволив визначити національно-культурні чинники, які є універсальними у дослідженні становлення фразеологічної картини світу німецької мови VIII-XVII століть. Вони актуальні для кожного з досліджуваних періодів. До них належать: міфологія, релігія, соціальна орієнтованість, професійна діяльність, психічний стан, художня література, система стереотипів і символів, пов'язана з компонентами-соматизмами, позначеннями тварин.

Фразеологічна картина світу досліджуваних періодів має фрагментарний характер, оскільки ФО відображають здебільшого фрагменти дійсності, пов'язані з людською оцінкою реалій. Тому вони є найпоширенішими в тих сферах, де йдеться про почуття, особисту зацікавленість або емоційне переживання особи. Не випадково до високофразеологічних сфер належать всі аспекти психічної діяльності людини, міжособистісні стосунки, соціальні відносини. Низькофразеологічними виявляються назви суто денотативного характеру, пов'язані з реальною дійсністю, які відображаються в людській свідомості з максимальною об'єктивністю і не викликають диференційованого суб'єктивного ставлення. Адже основна відмінність ФО від слів полягає в тому, що фразеологізми, обслуговуючи передусім емоційну сферу, є вибірковими.

Формування картини світу відбувається також під впливом контактів між представниками різних етносів. У фразеологічному складі досліджуваних

періодів можна визначити хронологічні пласти лексики – слова спільноіндоєвропейські, спільногерманські, слова часів виділення окремих германських мов, запозичення з латинської, французької, італійської, англійської мов, слова слов'янського походження.

У діяхронії приналежність того чи іншого фразеологізму до конкретного класу не є постійною. З огляду на це адекватним уявляється принцип систематизації, заснований на системі образів і цінностей певного історичного періоду. Тематико-ідеографічні групи фразеологізмів, сформовані на матеріалі нашого дослідження, є, з одного боку, універсальними, тому що характеризують життя людини на будь-якому етапі історії. До них належать ФО на позначення часу, простору, права та інших визначних реалій. З іншого боку, за своїм змістом вони культурно зумовлені, що, у свою чергу, визначається специфікою світовідчуття і світосприйманням давньої й середньовічної людини.

У другому розділі **„Формування фразеологічної системи давньоверхньонімецької мови (770-1050)”** розглянуто вихідні метафоричні образи-символи (переважно давно забуті), покладені в основу значення певного фразеологізму двн. періоду. Розгляд досліджуваних ФО послідовно співвіднесено з історією культури індоєвропейських народів і здійснено на основі певних лексико-семантичних моделей (лексико-семасіологічних універсалій). Аналізований історичний проміжок часу характеризується певними специфічними рисами, що зумовлюється деякими істотними розходженнями в менталітеті, особливостями традицій, вірувань, релігійної свідомості, етикету, систем національно-культурних цінностей і загалом – своєрідністю мовної картини світу. Тому нас цікавить фразеологічна модель світу як суб'єктивний образ об'єктивної дійсності і спосіб мислення, що відповідав за сприйняття у двн. період.

Безсумнівно є те, що німецька мова розвивалася під певним впливом латинської мови. У пам'ятках двн. періоду, представлених перекладами з латинської мови, зустрічається багато запозиченої лексики. У мові літератури двн. періоду, твори якої носять в основному церковний характер, відчувається залежність від латинського оригіналу. Проте не всі автори, які займалися перекладами або переробками латинських текстів, сліпо копіюють оригінал; Ноткер і Отфريد, зокрема, зберігають значну мовну свободу й використовують ресурси рідної мови.

Основою ранньофеодальної монархії Карла Великого (до середини IX ст.), у межах якої відбувався процес формування німецької народності, було сільське господарство. Спочатку всі землі належали королю. Він розподіляв їх між своїми васалами – феодалами (феод – назва наділу), які служили в його війську.

Феодали, у свою чергу, наділяли землею селян, що виконували повинності (панщина, оброк). Встановлювалися складні взаємовідносини між кріпосними селянами і панами, а також всередині класу феодалів. Права й обов'язки васала відображено в УС: васал повинен принести клятву (*eit geben, eit nemen*); бути вірним господарю (*triuwe geben, ze triuwe komen*).

Епоха раннього середньовіччя характеризується міфолого-релігійним типом свідомості. На нашу думку, на більшу увагу заслуговують ті ФО двн. періоду (переважно германські, не запозичені), що ґрунтуються на давніх поглядах і повір'ях, спільних для індоєвропейських народів, тому що із затемненням давніх вірувань і відмиранням забобонів фразеологізми втрачають зміст і стають незрозумілими.

Важливим моментом у процесі етимологічного аналізу є врахування синкретичного значення лексем „рвати” / „з'єднувати”, покладеного в основу більшості етимонів індоєвропейських слів, що пов'язане з тим, що, згідно з давніми уявленнями, світ був створений завдяки божественному розриву хаосу. Дух, душа, розум є взаємопов'язаними. Саме вони поєднують людину з Богом. У давнину вважалося, що Бог наділив людину цими атрибутами, розірвавши хаос і створивши всесвіт. Тому двн. *sin* „Sinn, Verstand, Vernunft, Geist, Gemüt, Gedanke, Einsicht, Erkenntnisart, Bedeutung, Verlangen, Herz, Besinnung, Absicht” (двн. УС *in quotemo sin*) походить від індоєвропейської прамови: *(k)sei-(n)-(dh)* „рвати”, „відокремлювати”, „розуміти”. Подальший розвиток значення: „eine Richtung nehmen”, „seine Gedanken in eine Richtung gehen lassen”, „sich bewußt werden”: лат. (латинська мова) *sentire* „fühlen, empfinden, wahrnehmen”, лат. *sensus* „Empfindung, Gesinnung”.

Після християнізації Європи старі язичницькі божества поступово втратили свої позиції: їхній вплив на людину й влада над нею виявляється лише в збережених словах-символах, висловлюваннях, що мають ритуальний зміст. Так, у досліджуваних текстах прослідковується використання різних УС, у яких відбивається значна роль релігії. Зокрема, Ноткер вживає словосполучення *segan geban, ze giloubo kweman*; Отфрид – *in himil gangan, wītha geban*; Татіан – *gibet tuon, in kostunga fallan*. Очевидним є той факт, що тематично ці УС пов'язані з релігійною сферою, християнською мораллю.

У середньовічному суспільстві, у якому писемність була майже не поширеною і освічених людей було небагато, не документ, а ритуал (обряд, жест і т. ін.) регулював стосунки між людьми. Саме ритуал додавав практичним діям людей загальнозначущої й обов'язкової цінності, тому що соціально важливі вчинки незмінно мали потребу в зримому (*vor ougen haben* – „sich etwas vor Augen halten”) і відчутному оформленні й тому супроводжувалися ритуальними

словами (*starke worte, boese zunge*) або жестами (*an sîn hant bringen* – „etw. in Aussicht vor sich haben”, *oberhant haben* – „Vorrang haben”).

Антропоцентризм, властивий середньовіччю, виявляється в тому, що середньовічна людина зіставляє себе з усім іншим світом і вимірює його власною міркою, яку вона вбачає у самій собі, у своєму тілі, у своїй діяльності (двн. *hantwerk* „Handwerk”). Наприклад, категорії простору, сили (у тому числі влади й володіння чим-небудь), волі, а також багато фізичних дій або вираження емоцій у середньовіччі передавалися соматизмами (*arm, hant, hals, bein, fuoz*). Так, двн. вислови *in alla hant* „überallhin, in aller Welt” і *ze einwedaru hende* „hin und her” мали просторове значення. Стійкі дієслівно-іменні УС з компонентами *arm, hant, bein* могли виражати категорії сили (*untar henti lāzan* „in jemandes Gewalt zurücklassen”, *anan henti wesān* „zur Verfügung stehen”, *zi hantum kweman*, де *hant* має значення „Gewalt, Macht”), фізичної дії (*hantslac geban* „eine Ohrfeige geben”, *zi beine gēn* „tiefen Eindruck machen”). У низці соматизмів як компонентів фразеологічних одиниць або складних слів відчутні стійкі асоціації: *Herz* виражає почуття, *Kopf* – думки, *Ohr* – сприйняття на слух.

Важливим компонентом фразеологічної картини світу є осмислення людини в часі і просторі. У давнину рік (двн. *jār* „Jahr” – двн. УС *bī jārōn, bī jārōn* „Jahr für Jahr”) зображався у вигляді змії (бретонське *aer* „змія”). Змія, яка кусала свій хвіст (символ року), втілювала поєднання хтонічного світу з небесним.

Аналіз мовного матеріалу двн. періоду не може претендувати на вичерпну повноту. Це пов'язане з порівняно невеликою кількістю збережених пам'яток, при чому деякі з них подані у вторинних записах або є перекладами чи обробками латинських оригіналів і, як можна припустити, з наявним досить сильним впливом латини, а також з можливим одиничним вживанням дієслівного словосполучення, що не дозволяє з повною вірогідністю свідчити про його стійкість. Проте у дослідженні виявлено досить значний обсяг одиниць, розмаїтість словосполучень і системність утворення моделей яких дозволяють вважати отримані дані достатніми для простеження шляхів і особливостей розвитку ФО на ранньому етапі формування німецької мови.

Третій розділ „Модифікація фразеологічного складу німецької мови протягом XI-XIV століть (1050-1350)” містить аналіз фразеологізмів свн. періоду за етнічними, соціальними, культурними та психологічними аспектами, що дало можливість згрупувати ФО, які є, з одного боку, універсальними, оскільки характеризують життя людини на будь-якому етапі історії (фразеологізми, що служать для опису часу, простору, права та інших визначних реалій), а з іншого, – за своїм змістом культурно зумовленими, бо визначаються

специфікою світовідчуття й світосприймання середньовічної людини. Фразеологізми свн. періоду систематизовані за вищеназваними принципами. Виділяються такі аспекти дослідження: соціальна орієнтованість; професійна діяльність; психологічний стан; лицарська культура; художня література; ритуал, етикет, особливості спілкування; система символів; частини тіла; одяг; природа.

Для середньовічної культури характерні дві ключові відмітні ознаки: корпоративність і панівна роль релігії та церкви. Середньовічне суспільство складалося з безлічі соціальних прошарків. Існувала сувора станова ієрархія: два вищі стани (духовенство, феодали-землевласники): *von edlem blut geboren sein*; потім купецтво: *kaufmannschaft treiben*; рибалки: *aus etw. wird ein fischerschlag*; ремісники: *das handwerk treiben*; селяни: *dorfvolk, ackerman, eigenman*.

Лицарська культура розвивається в феодальному середовищі. Ідеальний лицар зобов'язаний володіти безліччю достоїнств. Наприклад, про приналежність до лицарського класу свідчать ФО: *zu dem schilt geboren sein; mit dem schielt und helm sterben*. Лицарі здійснюють подвиги в славу Божу і прекрасної дами. Лицар, який оспівує свою даму, використовує білу лілію й червону троянду як символи краси: *Doch wart ir varwe liljen wiz und rosenrot* „Doch färbte sich ihr Antlitz lilienweiß und rosenrot”. Лицарські епопеї ігнорують простолюдинів (*dorfvolk, ackerman, eigenman*). Коли мова йде про підданих короля (*unterdanich bringen*), то, звичайно, маються на увазі його шляхетні васали (*dienstman, dienstliute*). Якщо й ідеться про бідняків, то зазвичай не знедолених людей, а недостатньо забезпечених лицарів (*edelarm* „von Geburt und Gesinnung edel, aber dabei arm”).

Народна селянська культура послужила одним із найважливіших джерел прогресу середньовічної культури, який почався в XI ст. і вплинув на становлення міської культури. У XI ст. у Європі відбувається швидке зростання міст. Нові види занять – торгівля (*koufes pflegen*), ремесло (*werc begên; zu werke setzen*) – вимагали активності, обачності, породжували раціоналістичний підхід до життя. Городяни об'єднувалися в комуни (*eyn bruderschaft stiften*), що мали органи самоврядування. Важливим елементом підйому культури в XI-XIII ст. було розширення освіченості, поширення її за межі духовенства. Організація міського життя диктувала потребу в освічених людях (*buohlist habên*).

У період розквіту середньовіччя, з одного боку, із посиленням соціальної диференціації у суспільстві, а також у контексті нових куртуазних відносин у німецькій літературі з'являється інтерес до людини як до особистості, а, отже, до її внутрішнього світу (душа, розум, інтелект і т. ін.) та емоційного життя (радість, горе, страждання, сум, біль, голод і т. ін.). З іншого боку, через зародження і подальший розквіт куртуазних відносин відбувається переосмислення багатьох понять попередньої культурної епохи. Наприклад,

якщо поняття *ēra* у двн. період вживалося перш за все у релігійній сфері („шанування Бога, божественна велич” – *ēre unde lîp*), то у свн. період воно вже поширюється на суспільну й особисту сфери („суспільна значущість, визнання; внутрішня цінність”: *ēre unde lop; ēre unde ruom*).

Слова на позначення часу доби в поєднанні з прикметником використовуються у свн. період як вітання і вживаються без артикля: (*quoten*) *morgen bieten; quoten tag gēben*. Утворення й вживання номінативних стійких словосполучень, які використовувалися як привітання, побажання типу *unser hêrre, mîn frouwe, gebrüeder in gote*, мають тісний зв'язок із релігією.

На основі проведеного культурологічного аналізу виявлені такі найважливіші для розглянутої епохи сфери культури, що послужили джерелами формування фразеологічних образів: німецька міфологія, давнє право і судочинство, селянські звичаї й сільське господарство, лицарська культура й християнство і т. ін.

Четвертий розділ „Процеси фразеологізації у мові ранньонововірхньонімецького періоду (1350-1650)” присвячений сферам виникнення фразеологізмів, описові рис, притаманних німецькій фразеологічній системі XIV-XVII ст., образності ФО рнвн. періоду, виявленню закономірностей розвитку німецьких фразеологізмів, німецької літературної мови епохи середньовічної міської культури та особливостей її фразеологічного складу. ФО розглянуто з позицій історико-культурологічного підходу, проаналізовано екстралінгвальні чинники, які впливають на формування фразеологізмів, виявлено „фразеологічні” сфери матеріальної й духовної культури.

На порозі нового часу, коли відбувався поступовий перехід від пізнього середньовіччя до нових історичних, економічних і соціальних відносин, серед духовних сил, що відігравали істотну роль у формуванні в XIV-XVII століттях німецької мови, не останнє значення мала ідеологія буржуазії, яка вже досить зміцніла до XV століття. У цей період усе відчутнішими стають ознаки нового часу. Зміна способу життя, пов'язана із зародженням нових економічних відносин, визначила і зміну спрямування думок, переоцінювання цінностей. Формуються нові орієнтири і моральні норми: прагнення торгівців до вигоди, готовність заради вигоди йти на ризик, економічна раціональність, мобільність, прагматизована релігійність. Подібні зміни знайшли відбиття у таких ФО: *handel treiben, kredit geweren, zu profyte komen*. Формується й нове розуміння людини, чия активна діяльність бажана Богові. Зміни моральних норм безпосередньо впливають зі змін у структуризації суспільства. З розвитком нових економічних відносин з'являється третій клас, з появою якого пов'язане становлення нових

фразеологізмів із сфери торговельно-грошових відносин і судочинства: *etw. umbs gelts willen tun, auf die lange bank schieben*.

У рнвн. період компонент *Ehre* використовується в „приземлений” ситуації. Про це свідчить вияв народної сміхової культури в позначенні лестоців і підлабузників (*Bei meiner Ehre!*). Особливо виразні такі контрасти на тлі класичного набору карнавальних образів XIV-XVII століть. Адже ж ще два-три століття назад неможливо було б уявити собі *Ehre* у подібному словосполученні.

Причина карнавальності – у специфіці епохи, для якої характерний злам у свідомості людини, зумовлений переходом від догм середньовічного християнства до нового часу з його новими соціально-економічними відносинами. Гуманісти часто звертаються до двох іпостасей людської природи: чеснот і вад: *also snel dun as ein valke der einen vogel sleit; leben as katzen unde hunde*.

Про людину, яка зробила божевільні вчинки, говорили, що в неї вселився чорт: *der teufel hat jmdn. besessen*. Німецький *Teufel* – послідовник Донара, а Донар, тримаючи блакитну пугу, з'являється на колісниці, запряженій двома козлами. Блакитне полум'я мало божественне значення. При такому баченні вимовляли: *Donners Blosken help!* А побажання *Hab dirs blau Feuer!* у фастнахтшпілі Г. Сакс наводить як приклад того, що язичницький бог сприймається вже як антипод християнству, і цими магічними словами на голову нещасливого викликаються лише неприємності, які може заподіяти Донар.

Із занепадом лицарства багато понять, пов'язаних з ним, зникають із мови. У досліджених текстах XIV-XVII ст. практично усі висловлювання, пов'язані з лицарством, мають значення „räubern”, що цілком закономірно, тому що воно сприймалося з негативної точки зору: *sich aus dem Stegenreif nähren; Reiterspiel treiben*.

Спрямована проти католицької церкви Реформація досягає апогею в XVI столітті, коли в багатьох країнах Європи відбувся перехід до протестантської церкви. Видатним ідеологом реформаційного руху був Мартін Лютер (1483-1546 рр.) – засновник німецького протестантизму. Лютер різко критикував аморалізм тодішньої церкви, обстоював тезу про внутрішню релігійну свободу людини. Наприклад, виникнення прислів'я *Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang, der bleibt ein Narr sein Leben lang* приписують Мартіну Лютеру.

Стійкість фразеологізмів у мові може забезпечуватися екстралінгвальними чинниками. На збереження ФО впливає їхня приналежність до найбільш фразеологічних сфер культури. Як уже говорилося раніше, релігія відігравала

істотну роль у розглянуту епоху. У сучасній німецькій мові збереглися такі фразеологізми з цієї сфери: *von Gottes Gnaden, das ewige Leben* та ін.

Зникнення ФО зумовлене екстралінгвальними чинниками: відживанням звичаїв, реалій, забуттям історичних фактів. Сказане можна віднести до висловлювань зі сфери судочинства. У сучасній мові відсутні висловлювання, пов'язані з проведенням катувань: *scharfe frag*; визначенням виду страти: *zu dem schwert verurteilen*.

Вийшли з ужитку ФО, що відбивають деякі реалії повсякденного або професійного життя XIV-XVII ст. Ремісники для захисту своїх інтересів утворювали співтовариства – братства: *eyn bruderschaft stiften*. Утрата екстралінгвальною ситуацією, що лежить в основі ФО, актуальності спричинила зникнення цього висловлювання. Зараз не зустрічається висловлювання *an der arzet gelegen sterben*, яке означало, що людина вмерла внаслідок нецтва лікаря.

У п'ятому розділі „Розвиток фразеологічної образності німецької мови протягом VIII-XVII століть (770-1650)” проаналізовано семантичні механізми творення фразеологічної образності на різних етапах розвитку фразеологічного складу, а також соціо-, психо- та суто лінгвальні фактори, що детермінують цей процес. Вивчення образності у фразеотворенні в межах нашого дослідження здійснюється з залученням структурно-семантичних моделей. Утворення фразеологізмів за певними моделями ґрунтується, з одного боку, на психологічній стійкості лінгвістично закріплених образних асоціацій, з іншого боку, на внутрішньомовних закономірностях створення нових мовних одиниць за відпрацьованими моделями.

Поняття образність, образ, внутрішня форма пов'язані між собою. Образність як семантична ознака ідіом співвідноситься з образом, представленим у внутрішній формі. Внутрішня форма – мотивувальна ознака чуттєвого, образного характеру, наявна в семантичній структурі ФО, покладена в основу номінування якогось факту дійсності й забезпечує дериваційний зв'язок між вихідним та похідним значенням УС. У цьому дослідженні образність розглядається як одна з найважливіших властивостей ФО і трактується як здатність мовних знаків створювати наочно-почуттєві уявлення про предмети і явища дійсності. Під образом маємо на увазі те наочне уявлення, що міститься за УС. Яскрава образність є наслідком ясного усвідомлення образу, вгасання образності – результатом забуття образу.

У створенні образності ФО задіяні як екстралінгвальні (через те, що фразеологізми часто відображають конкретні явища матеріальної дійсності, тобто певні реалії), так і лінгвальні, а саме семантичні (способи створення

співвідношення між прямим і переносним значенням комплексних знаків) чинники, на основі яких відбувається фразеологізація – процес переосмислення споконвічно вільного сполучення.

Чим конкретніше уявлення, виражене прямим значенням сполучення, тим більші розбіжності між його прямим і переносним значенням. Тому досить продуктивними в утворенні ідіом є соматизми (*Hand, Mund, Ohren*), позначення предметів побуту (*Brotkorb, Bruch*), дієслова з високим ступенем конкретності (*schlagen, schmieren*). Середньовічні ідіоми, в основі яких лежать соматизми, більш експресивні, тому що в багатьох випадках пов'язані із сильними негативними відчуттями, наприклад, фізичним болем: *jmdm. sein' Kopf zerschlagen; jmdm. sein' Haut zerreißen*.

Загальний зміст фразеологізму не залежить від змісту складових образів, як і зміст окремих фразеологічних образів не залежить від загального змісту ФО. Ця особливість фразеологізмів має істотне значення для всього плану їхніх реалій, вона визначає низку їхніх характерних рис. Тільки завдяки цій обставині стає можливою здатність фразеологічних образів тьмяніти й зникати. Як тільки реалія, що фігурує у звороті, втрачає своє життєве значення, її фразеологічний образ починає стиратися й пропадає, часом безвісти.

У міру стирання образу сфера вживання ідіоми розширюється, стає більш стандартною. Те ж саме можна сказати й про образ компонентів, з яких складається ідіома. За аналогічного процесу компоненти з більш стертим образом активніше беруть участь в утворенні ідіоматичних сполучень. Так, сполучення *Stein und Bein* спочатку зустрічалося в ідіомі *Stein und Bein schwören*. Походження цієї ФО пов'язується з язичницьким звичаєм клястися на священному камені й на вівтарі якого-небудь божества і з християнським – клястися на кам'яній плиті вівтаря і на святих мощах. Семантична спаяність іменного компонента приводить до того, що він починає сполучатися з дієсловами *klagen, jammern, frieren*, тобто утрачає свою повнозначність.

Асоціації, що породжують образність, є одним із видів її умотивованості. Умотивованість ФО ситуативна. В основі стійкого висловлювання лежить зазвичай ситуація, що вказує на іншу ситуацію. Асоціативні ознаки можуть руйнуватися й видозмінюватися. Це, у свою чергу, веде до семантичних трансформацій образу, що припускає його зміну або стирання. Останнє може привести до зникнення ідіоми, як це відбулося з УС, до складу яких входить *gürtel* як символ рухомого й нерухомого майна: *den girtel auflesen und von aller hab und gut gân*.

Стійкість асоціації, що лежить в основі ФО, також впливає на її усталеність: стійкість образу забезпечує усталеність фразеологізму. Протягом

усього розвитку німецької фразеологічної системи стійкими є образи: *Hand*, *Herz*, *Auge*, *Hund*, *Sau*. Однак це не означає, що формальні та семантичні трансформації фразеологізму (наприклад, *Bank*) можуть бути відсутні. Зникнення ФО зумовлюється і змінами в політико-економічному житті суспільства, відживанням звичаїв, забуттям історичних фактів. Неактуальність образу може також призводити до виходу фразеологізму з ужитку.

Фразеотворчий тип ФО найкраще демонструється завдяки структурно-семантичній моделі, яка описує граматичну й семантичну структури словосполучення, а також тип семантичного зв'язку між його компонентами. Аналізуючи фактичний матеріал, ми не ставили перед собою завдання детально описати наявні моделі, оскільки нас цікавить лише продуктивність окремих утворень. Тому на особливу увагу заслуговують дієслівно-іменні, номінативні УС, парні формули, компаративні ФО. Вони представлені великою кількістю одиниць у двн., свн. і рнвн. періодах. Найбільш стійкими виявляються моделі, що функціонують у різні періоди без змін із боку структури й семантики. Системність фразеотворення полягає в утворенні фразеологізмів у діяхронії німецької мови за певними структурно-семантичними моделями, а розвиток – у подальшій семантичній трансформації названих вище комплексних знаків.

ВИСНОВКИ

У дисертації зроблене теоретичне узагальнення і здійснене нове розв'язання наукової проблеми, що виявляється в установленні діяхронічних закономірностей розвитку фразеологічної системи німецької мови, адекватно представлених на певному культурно-історичному тлі, у визначенні національної специфіки процесів фразеологічного вираження картини світу в німецькій мові VIII-XVII століть, у вивченні асоціативного сприйняття висловлювання залежно від змін у мовній картині світу, у встановленні екстра- й інтралінгвальних чинників розвитку фразеологічної образності, а також в описі моделей у діяхронії для виявлення найпродуктивніших з них і визначення їх константних і змінних елементів.

1. Розвиток засобів фразеологічної номінації є складною діалектичною єдністю двох протилежних тенденцій: тенденції до зміни фразеологічного складу і тенденції до його стійкості, послідовності. У процесі діяхронічного розгляду фразеологічна система – рухливе, постійно еволюціонуюче явище, суттєвими рисами якого є підвищена динамічність і мобільність. Безперервність існування фразеологічного складу підтримується певною зоною стійкості ФО, які не підлягають процесам деактуалізації. У повному розумінні цього слова стабільність виявляється лише в семантиці ФО. В аспекті лінгвокультурології стереотипи і символи, покладені в основу фразеологічного значення, формують картину світу,

залишаючись незмінними навіть за глобальної зміни менталітету, тому що вони безпосередньо пов'язані з системою найзагальніших світобачень людини.

Ці фактори уможливлюють характеристику фразеологічного складу німецької мови VIII-XVII століть у межах динамічної і статичної діячності. Динамічна діячність передбачає розкриття динамічності мовних явищ на кожному конкретному етапі їхнього розвитку, враховуючи як власне мовні, так і екстралінгвальні чинники, які вплинули на цей процес. Статична діячність є ключем до пояснення безперервності існування фразеологічного складу і підтримується певною зоною стійкості ФО, що не піддається процесам деактуалізації.

2. Маючи в розпорядженні методологічний апарат сучасної лінгвістики (у тому числі й антрополінгвістики), а також культурології, спираючись на відомі принципи опису семантичних процесів, що відбуваються в корпусі ФО, можна досить адекватно дослідити фразеологічний склад з історичного погляду. До того ж, проведений аналіз переконує, що історичне вивчення фразеологізмів є необхідним, тому що дослідження, які існують, висвітлюють неоднорідний, стрибкоподібний характер формування фразеологічної системи. Пояснення багатьох фразеологічних процесів варто шукати в культурно-історичній специфіці кожної епохи, а також в історичній своєрідності формування літературної мови взагалі.

3. Мова як суспільне явище, що розвивається нерозривно від того чи іншого суспільства, здатна виконувати, крім своєї основної комунікативної функції, тобто бути засобом спілкування, ще й кумулятивну, сутність якої полягає в тому, що вона може виступати сховищем накопиченого колективного досвіду. Саме завдяки кумулятивній функції мови національно-культурна специфіка виявляється у ФО дуже яскраво, у ній знаходять відбиття своєрідність побуту та життя певного народу, вона конденсує в собі весь складний комплекс культури і психології цього народу, неповторний спосіб його образного мислення. Це означає, що фразеологізми формують у мовній картині світу, зокрема у нашому дослідженні днв., свн. і рнвн. періодів, склад так званих етно-культурних маркерів. З огляду на це об'єктом пильної уваги стали ті ФО днв. періоду (переважно германські, не запозичені), які ґрунтуються на давніх поглядах і повір'ях, спільних для індоевропейських народів, оскільки із затемненням давніх вірувань і вимиранням забобонів фразеологізми втрачають зв'язок з ними і стають незрозумілими без спеціальних етимологічних розвідок.

4. Одним з основних положень, на які спирається наше дослідження, є висновок, зроблений авторами наявних нечисленних робіт в галузі історії німецької мови про те, що фразеологічний склад вже на ранніх етапах розвитку

мови має системний характер і розвивається в діяхронії. Розподіл фразеологізмів двн., свн. і рнвн. періодів за тематико-ідеографічними групами дає можливість виявити особливості фразеотворчого процесу цих епох. Тематичні угруповання ФО є виявом системного характеру фразеологічного складу і безпосередньо корелюють із культурно-історичним контекстом епохи. Підвищеною активністю фразеологічної номінації відрізняються такі тематико-ідеографічні групи як „Соціальні відносини”, „Емоційна сфера людини”, „Християнські вірування” та ін.

5. Аналіз ФО двн., свн. і рнвн. періодів було здійснено на основі:

1) виявлення екстралінгвальних чинників, відбитих у безеквівалентних фразеологізмах; 2) визначення стереотипів, символів, властивих для кожного конкретного етапу розвитку ФО; 3) встановлення національно-культурних конотацій ключових слів і концептів культури, закладених у фразеологізмах; 4) з'ясування особливостей національного членування мовної картини світу й особливостей національного менталітету як лінгвокреативного мислення.

6. На основі проведеного в роботі аналізу виявлено національно-культурні чинники, релевантні для становлення фразеологічної картини світу двн., свн. і рнвн. періодів. Для двн. періоду – це язичницькі уявлення, спільні для носіїв індоєвропейських мов, соціальні відносини, професійна діяльність, риси характеру, почуття. Актуальними символами цієї епохи є позначення частин тіла, одягу, природи, тваринного світу, поняття часу й простору, продуктів, чисел. На формування фразеологічного складу свн. періоду найбільше вплинули такі фактори: культурні традиції, ритуал, етикет, особливості спілкування, соціальна орієнтованість, професійна діяльність, психологічний стан людини, лицарська культура, художня література. Значними символами в цей період стали частини тіла, одяг, природа, тварини. До вирішальних чинників, релевантних для фразеотворення пізнього середньовіччя належать: німецька міфологія, давнє право й судочинство, селянські звичаї і селянське господарство, християнство, формування нових економічних відносин та деякі інші. Отже, можна встановити аспекти, які виявилися універсальними при дослідженні становлення фразеологічної картини світу німецького народу VIII-XVII століть. Вони є актуальними для кожного з досліджуваних періодів. До них належать міфологія, релігія, система стереотипів і символів, пов'язана з компонентами-соматизмами, позначеннями тварин.

7. У створенні фразеологічної образності беруть участь екстралінгвальні (відображення фразеологізмами певних реалій) та лінгвальні чинники. Аналіз останніх торкається проблеми семантичної трансформації образу ідіоми. Вона передбачає його зміну або стирання у процесі існування ФО. З цим пов'язується,

зокрема, і така категоріальна особливість деяких парних форм та застарілих форм божіння й клятв у рнвн. період, як утрата ними або зведення до мінімуму в процесі стирання образу, який стоїть за ними, денотативного значення. Як наслідок такі одиниці мають винятково емоційне навантаження і виступають як посилення виразності. Семантичним процесом, протилежним стиранню, є створення більш яскравого образу ідіоми, наприклад, у процесі заміни компонента фразеологізму, що є ядром словосполучення.

8. Переосмислення в ФО здійснюється в основному завдяки метафоричним, метонімічним процесам та порівнянням. Образну структуру фразеологізмів можна розподілити на кілька семантичних груп. Найпоширенішими серед них у досліджувані періоди виявилися анімалістичні порівняння, що виражають стан, поведінку, здібності людини; соматичні метафори, що характеризують внутрішні якості людини, особливості її поведінки, ставлення до того, що відбувається; метафоричні перенесення, побудовані на явищах повсякденності, пов'язані із взаєминами між людьми, психологічним станом людини і викликані, як правило, негативним життєвим досвідом. У роботі образи представлено як моно- (образи тварин, соматизми *Herz, Auge, Ohr*), так і поліасоціативні (*Recht, Tag, Weg, Ende, Feld*).

9. Екстралінгвальними чинниками, які забезпечують збереження ФО, є:

1) належність фразеологізмів до найбільш фразеологічних сфер культури – релігії, аспектів психічної діяльності людини, міжособистісних стосунків, соціальних відносин;

2) стійкість асоціації, покладеної в основу ФО. Це такі універсальні образи, як *Auge, Herz, Hand, Ohr* та ін.

Зникнення фразеологізму може зумовлюватися змінами в політико-економічній та соціальній сферах життя. Менше збереглося одиниць із таких сфер, як лицарство, військові дії, судочинство, побут. Неактуальність образу, покладеного в основу ФО, для сучасного носія мови може призвести до зникнення фразеологізму, виходу його з ужитку.

10. Фразеологізми правомірно розглядати як модельовані комплексні знаки, тому що вони, по-перше, поєднують в одну структуру завдяки семантичним трансформаціям кілька готових знаків мови, по-друге, утворюються за типовими семантико-синтаксичними моделями, що характеризуються єдністю семантичних і структурних типів. Утворення ФО за структурно-семантичними моделями й подальший розвиток їхньої семантики в діяхронії визначається як лінгвальними чинниками (підготовленістю німецької мови в типологічному розумінні до утворення нових одиниць за вже закріпленими в мові семантико-синтаксичними моделями, наявністю семантичної трансформації одного з компонентів або

комплексного знака загалом), так і екстралінгвальними чинниками (зміною реалій), а також залученням нових слів-компонентів до складу структурно-семантичних моделей.

Здійснене порівняння дозволяє зробити такі висновки щодо розвитку моделей у діяхронії: моделі УС характеризуються наступністю в діяхронії. При цьому константними є їхня семантика й структура; стійкість моделей у діяхронії відносна. Отже, можливі зміни значень моделей (за рахунок розширення, а також конкретизації вже наявних) і їхньої структури (більш активними стають прийменникові моделі); до змінних компонентів моделей належить їхнє лексичне наповнення. Його розмаїтість може збільшуватися або зменшуватися в різні періоди, що пов'язується з розвитком лексичного складу мови; усередині моделей можливі різноманітні формальні варіанти. Засвідчено, що у релігійних джерелах переважають номінативні сполучення. У текстах ділової прози представлено здебільшого дієслівні конструкції й парні словосполучення. Продуктивність УС виражається, наприклад, у тому, що в усіх функціональних стилях VIII-XVII ст. дуже поширені аналітичні дієслівно-іменні сполучення з прийменником. Найбільш продуктивними виявляються моделі парних словосполучень, що функціонують у різні періоди без змін з боку структури й семантики.

11. Усього в роботі проаналізовано 6015 ФО VIII-XVII століть. Нами зафіксовано в текстах і словниках дивн. періоду 867 одиниць, які складаються з 330 (38%) ідіоматичних та 537 (62%) неідіоматичних словосполучень. Установлено, що серед них переважають усталені дієслівні словосполучення (520 – 59%). Також зафіксовано 204 номінативних ФО і 143 парних УС.

У текстах і словниках свн. періоду зареєстровано 2500 ФО. У свн. період істотно збільшилася кількість дієслівних усталених словосполучень (1707 УС). Зросла кількість номінативних УС – 476 одиниць. Компаративні (56 УС) й парні фразеологізми (261 УС) свн. періоду нечисленні, хоча в діяхронії німецької мови вони досить продуктивні.

Кількість фразеологізмів у ривн. період значно розширюється порівняно з раннішими періодами. У ривн. період зростає кількість парних висловлювань, побудованих за принципом додатковості й опозиції. Цей період відзначається збільшенням образних порівнянь, пов'язаних з характеристикою якості й дії. З 2648 фразеологізмів, зафіксованих у текстах ривн. періоду, до складу сучасної німецької мови ввійшло близько 25% одиниць (662 ФО).

12. Розвиток фразеологічного складу детермінується дією різноспрямованих тенденцій: активної тенденції до регулярності (системності) фразеологічного складу і тенденції до унікальності (асистемності). Тенденція до регулярності виявляється в: уніфікації компонентного складу фразеологізмів,

розширенні міри лінійного подовження ФО, збільшенні в три рази загальної кількості високо- та середньочастотних фразеологічних компонентів, а також у підвищенні фразеотворчої активності значної кількості фразеологічних компонентів, в серійності процесів фразеотворення. Тенденція до унікальності (асистемності) є рушійною силою низки процесів і виявляється у використанні слів-історизмів як фразеологічних компонентів, у збільшенні кількості фразеологізмів з унікальними, оригінальними образами, у деякому підвищенні частки ФО з менш регулярною мотивованістю, а також фразеологізмів з імпліцитним характером зв'язку між планом вираження і планом змісту.

Проведене дослідження відкриває нові перспективи вивчення ФО як у синхронії на більш ранніх етапах, так і в діяхронії німецької мови. Цей досвід може бути використаний під час аналізу текстів різної тематики, різних жанрів, а також різних епох. Студіювання способів вербалізації як універсальних (позачасових), так і історично зумовлених понять будь-якої культури у комплексних знаках доцільно проводити на основі текстового матеріалу відповідних періодів і вивчати розвиток системи комплексних знаків, зокрема і їхні семантичні трансформації, у зв'язку зі зміною культурного фону. Результати дослідження можуть послужити складовою повнішого й ґрунтовнішого аналізу німецького фразеологічного складу як системи в розвитку. Щодо історичної фразеології німецької мови маємо на увазі подальше обсервування закономірностей, властивих фразеологізмам як комплексним номінативним знакам із позицій лінгвокультурологічного підходу.

Зміст дисертації висвітлено в таких публікаціях:

1. Школяренко В. І. Становлення фразеологічної картини світу німецької мови (на матеріалі писемних пам'яток VIII-XVII століть) : [монографія] / Віра Іванівна Школяренко. – Суми : СумДПУ, 2008. – 316 с.
2. Школяренко В. І. Внутрішня форма – динамічний аспект семантики фразеологізмів / В. І. Школяренко // Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвуз. зб. наук. ст. – К., 2003. – Вип. VIII. – С. 106-115.
3. Школяренко В. І. Деактуалізована образність / В. І. Школяренко // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філологічні науки. – 2003. – № 3 (59). – С. 179-183.
4. Школяренко В. І. Динамічні аспекти фразеологічної семантики / В. І. Школяренко // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філологічні науки. – 2004. – № 5 (73). – С. 137-145.

5. Школярєнко В. І. Розвиток фразеологічної системи німецької мови та її динаміка / В. І. Школярєнко // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філологічні науки. – 2004. – № 11 (79). – С. 237-241.
6. Школярєнко В. І. Фактори підвищення прагматичного потенціалу фразеологізмів у діахронічній ретроспективі / В. І. Школярєнко // Рідний край. Науково-публіцистичний художньо-літературний альманах. – Полтава : ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2004. – № 1 (10). – С. 78-81.
7. Школярєнко В. І. Активність фразеотворчої лексики сучасної німецької мови / В. І. Школярєнко // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філологічні науки. – 2005. – № 9 (89). – С. 159-163.
8. Школярєнко В. І. Досвід систематизації фразеологізмів у діахронії / В. І. Школярєнко // Лінгвістика : Зб. наук. праць Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2006. – № 2 (8). – С. 56-64.
9. Школярєнко В. І. Дослідження фразеотворчих процесів давньо- й середньовісхньонімецького періодів / В. І. Школярєнко // Сучасні дослідження з іноземної філології. Зб. наук. праць Ужгородського нац. ун-ту. – 2006. – Випуск 4. – С. 374-377.
10. Школярєнко В. І. Культурологічний аспект процесів фразеологізації / В. І. Школярєнко // Філологічні науки : Збірник наукових праць. – Суми : СумДПУ, 2006. – С. 274-282.
11. Школярєнко В. І. Процеси утворення комплексних знаків неідіоматичного типу з одним десемантизованим компонентом (на матеріалі давньовісхньонімецького та середньовісхньонімецького періодів) / В. І. Школярєнко // Лінгвістика : Зб. наук. праць Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2006. – № 4 (10). – С. 75-80.
12. Школярєнко В. І. Становлення емоційних концептів німецької мовної культури / В. І. Школярєнко // Лінгвістика : Зб. наук. праць Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2006. – № 1 (7). – С. 17-24.
13. Школярєнко В. І. Фразеологізми як модельовані комплексні знаки (на матеріалі давньовісхньонімецького та середньовісхньонімецького періодів) / В. І. Школярєнко // Філологічні науки : Збірник наукових праць. – Суми : СумДПУ, 2006. – С. 282-288.
14. Школярєнко В. І. Закономірності розвитку німецької фразеології (на матеріалі писемних пам'яток VIII-XVII ст.) / В. І. Школярєнко // Сучасні дослідження з іноземної філології. Зб. наук. праць Ужгородського нац. ун-ту. – 2007. – Вип. 5. – С. 70-73.
15. Школярєнко В. І. Мовна картина світу давніх германців / В. І. Школярєнко // Мова, освіта, культура : наукові парадигми і сучасний світ.

- Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Філологія. Педагогіка. Психологія. – 2007. – Вип. 14. – С. 87-94.
16. Школярєнко В. І. Образні ідіоматичні фразеологізми давньоверхньонімецького періоду : загальна характеристика та принципи класифікації / В. І. Школярєнко // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філологічні науки. – 2007. – № 15 (131). – С. 77-85.
 17. Школярєнко В. І. Стійкість образу як прояв стабільності фразеологізмів німецької мови XI-XVII століть / В. І. Школярєнко // Філологічні науки : Збірник наукових праць. – Суми : СумДПУ, 2007. – Ч. 1. – С. 265-273.
 18. Школярєнко В. І. Сфери виникнення фразеологічних одиниць ранньонововіверхньонімецького періоду / В. І. Школярєнко // Актуальні проблеми іноземної філології : Лінгвістика та літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст. – Ніжин, 2007. – Вип. I. – С. 168-174.
 19. Школярєнко В. І. Тематико-ідеографічна характеристика фразеологізмів пам'яток ділової прози XIII-XVI ст. / В. І. Школярєнко // Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвуз. зб. наук. ст. – Ніжин, 2007. – Вип. XIV. – С. 44-51.
 20. Школярєнко В. І. Фразеологічні одиниці німецької мови як відображення картини світу раннього середньовіччя / В. І. Школярєнко // Філологічні науки : Збірник наукових праць. – Суми : СумДПУ, 2007. – Ч. 2. – С. 433-443.
 21. Школярєнко В. І. Характерні риси німецької фразеології XV-XVI століть / В. І. Школярєнко // Проблеми зіставної семантики : Збірник наукових статей. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 8. – С. 263-268.
 22. Школярєнко В. І. Варіативність усталених словосполучень у середньоверхньонімецькій мові / В. І. Школярєнко // Філологічні науки : Зб. наук. праць Полтавського держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. – 2008. – Вип. 1-2 (59-60). – С. 233-241.
 23. Школярєнко В. І. Діахронічний аспект проблеми фразеологічної картини світу VIII-XVII століть (на матеріалі німецької мови) / В. І. Школярєнко // Лінгвістика : Зб. наук. праць Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2008. – № 1 (13). – С. 94-102.
 24. Школярєнко В. І. Діахронічний аспект дослідження фразеологічних одиниць німецької мови VIII-XVII століть / В. І. Школярєнко // Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвуз. зб. наук. ст. – К., 2008. – Вип. XV. – С. 75-84.

25. Школярєнко В. І. Загальна характеристика фразеологічної картини світу VIII-XVII століть (на матеріалі німецької мови) / В. І. Школярєнко // Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвуз. зб. наук. ст. – К., 2008. – Вип. XIX. – С. 247-256.
26. Школярєнко В. І. Критерії встановлення національно-культурної специфіки фразеологізмів німецької мови VIII-XVII століть / В. І. Школярєнко // Філологічні науки : Збірник наукових праць. – Суми : СумДПУ, 2008. – С. 336-345.
27. Школярєнко В. І. Тематико-ідеографічна систематизація фразеологізмів давньоверхньонімецького періоду / В. І. Школярєнко // Актуальні проблеми іноземної філології : Лінгвістика та літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст. – К., 2008. – Вип. II. – С. 58-64.
28. Школярєнко В. І. Фразеологічна картина світу давньоверхньонімецького періоду / В. І. Школярєнко // Лінгвістика : Зб. наук. праць Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2008. – № 2 (14). – С. 108-116.
29. Schkoljarenko V. I. Phraseologische Varietät in der mittelhochdeutschen Sprache / V. I. Schkoljarenko // Germanistik in der Ukraine. – Jahrsheft 3. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2008. – С. 44-49.
30. Школярєнко В. І. Фразеологічні одиниці ранньонововищньонімецького періоду й сучасна німецька мова / В. І. Школярєнко // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. – Серія „Філологія. Соціальні комунікації”. – Сімферополь, 2009. – Т. 22. – № 4. – С. 164-170.
31. Школярєнко В. І. Структурно-семантичні моделі усталених словосполучень у діяхронії / В. І. Школярєнко // Проблеми зіставної семантики : Збірник наукових статей. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 9. – С. 281-287.
32. Школярєнко В. І. Образність як основа виділення ідіоматичних комплексних знаків німецької мови VIII-XVII століть / В. І. Школярєнко // Лінгвістика : Зб. наук. праць Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2009. – № 1 (16). – С. 91-98.
33. Школярєнко В. І. Вплив усталеності асоціацій на усталеність висловлювання / В. І. Школярєнко // Філологічні науки : Збірник наукових праць. – Суми : СумДПУ, 2009. – С. 427-434.
34. Школярєнко В. І. Національно-культурні чинники становлення фразеологічної картини світу середньовічної Німеччини / В. І. Школярєнко //

Філологічні науки : Збірник наукових праць. – Суми : СумДПУ, 2010. – Вип. 1. – С. 166-176.

35. Школяренко В. І. Образність фразеології ранньонововісхньонімецького періоду : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. [„Семантика мови і тексту”], (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2006 р.) / М-во освіти і науки України, Прикарпат. нац. ун-т. ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – С. 208-212.

36. Школяренко В. І. Процеси фразеологізації в мові ранньонововісхньонімецького періоду : тези доп. міжнар. наук. конф. [„Іноземномовна комунікація : здобутки та перспективи”], (Тернопіль, 25-26 травня 2006 р.) / М-во освіти і науки України, Терн. держ. економ. ун-т. – Тернопіль : ТДЕУ, 2006. – С. 115-117.

37. Школяренко В. І. Процеси утворення усталених дієслівних словосполучень давньовісхньонімецького періоду : матеріали наук.-практ. конф. [„Лінгвістика та лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві”], (Київ, 4-6 квітня 2007 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2007. – С. 316-320.

38. Школяренко В. І. Діахронічний аспект лінгвокультурологічного дослідження фразеологічних одиниць : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. [„Германістика ХХІ ст. : традиційні й новітні аспекти дослідження та викладання”] (Горлівка, 22-23 квітня 2010 р.) / М-во освіти і науки України, Горл. держ. пед. ін-т. іноз. мов – Горлівка : ГДПІМ, 2010. – С. 97-100.

39. Schkoljarenko V. I. Entstehung des phraseologischen Systems der deutschen Sprache : Sammelband mit Artikeln, basierend auf Mat. der internat. Konf. [„Interkulturelle Kompetenz in der professionellen Persönlichkeitsentwicklung”], (Petrosawodsk, 30.-31. März 2006) / Föderale Agentur für Bildung, Karel. Staat. Pädagog. Un-t. – Petrosawodsk : Verlag KSPU, 2006. – S. 497-502.

40. Shkolyarenko V. I. Die wichtigsten theoretischen Grundlagen der Erforschung der Bildlichkeit im diachronischen Aspekt : EUROPHRAS conference [„Disciplinary and Interdisciplinary Phraseology”], (Veszprém, 9-11 June 2006) [Електронний ресурс] / Institute of German Studies at the University of Pannonia in Veszprém (Hungary). – Veszprém : University Press, 2009. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – System requirements : minimum : 486/DX2 66, 8 MB RAM, Windows 95/98/ME/NT/2000. – pp. 11-19.

41. Shkolyarenko V. I. Zur Entstehung des phraseologischen Weltbildes der althochdeutschen Sprache : EUROPHRAS-Tagung [„Phraseologie global – areal – regional”], (Helsinki, 13.-16. August 2008) [Електронний ресурс] / Germanistisches

Institut der Universität Helsinki, Finnland. – Helsinki, 2008. – Режим доступу : <http://www.helsinki.fi/hum/sala/europhras>.

42. Shkolyarenko V. I. Diachronischer Aspekt in der Erforschung der phraseologischen Einheiten des 8.-17. Jahrhunderts : XIV. Internationale Tagung der Deutschlehrerinnen und Deutschlehrer, (Jena-Weimar, 3.-8. August 2009) [Електронний ресурс] / Friedrich-Schiller-Universität Jena. – Jena, 2009. – Режим доступу : <http://idt2009h6.wordpress.com>.

АНОТАЦІЯ

Школярєнко В.І. Становлення фразеологічної системи німецької мови (на матеріалі писемних пам'яток VIII-XVII століть). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2010.

Дисертацію присвячено лінгвокультурологічному вивченню становлення фразеологічних одиниць німецької мови протягом VIII-XVII століть. Розроблено новий підхід до вивчення фразеологічного складу з позиції діяхронічного аспекту лінгвокультурології, який полягає у виявленні національно-культурних чинників, релевантних для формування фразеологічної картини світу давньоверхньонімецького, середньоверхньонімецького і ранньонововерхньонімецького періодів, визначено критерії встановлення національно-культурної специфіки фразеологізмів, а також описано досвід систематизації фразеологічних одиниць у діяхронії, заснований на системі образів і цінностей певного історичного періоду. Проведено історичний і генетичний аналіз фразеологічного складу.

Ключові слова: діяхронічний аспект лінгвокультурології, фразеологічна картина світу, національно-культурні чинники.

АННОТАЦИЯ

Школярєнко В.И. Становление фразеологической системы немецкого языка (на материале письменных памятников VIII-XVII веков). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2010.

Диссертация посвящена лингвокультурологическому изучению становления фразеологических единиц немецкого языка в течение VIII-XVII веков. В исследовании разработан и представлен новый подход к изучению фразеологического состава с позиции диахронического аспекта лингвокультурологии, который заключается в выявлении национально-культурных факторов, релевантных для формирования фразеологической картины мира древневерхненемецкого, средневерхненемецкого и ранненововерхненемецкого периодов, определены критерии установления национально-культурной специфики фразеологизмов, а также описан опыт систематизации фразеологических единиц в диахронии, основанный на системе образов и ценностей определенного исторического периода. В работе реализован исторический и генетический анализ фразеологического состава.

Располагая методологическим аппаратом современной лингвистики (в том числе антрополингвистики и лингвокультурологии), можно адекватно исследовать фразеологию с исторической точки зрения. Причем историческое изучение фразеологии представляется необходимым, так как существующие исследования показывают неоднородный, скачкообразный характер формирования системы фразеологии. Причину этого следует искать в культурно-исторической специфике каждой эпохи, а также в историческом своеобразии формирования языка.

Фразеологизмы древневерхненемецкого, средневерхненемецкого и ранненововерхненемецкого периодов, являясь комплексными знаками, представляют своего рода микроконтекст, который отражает культурный фон и ценностные ориентации определенной эпохи. Вышеназванные языковые единицы образуют сферу, в которой лингвистические и экстралингвистические факторы вступают в наиболее тесные контакты и функционируют в качестве своеобразных культурно-исторических и языковых индексов.

В работе дан комплексный анализ семантики фразеологизмов с учетом принципа историзма, получивший в работе наряду с традиционным пониманием – дифференцированный подход к анализу языковых явлений – также лингвокультурологическую интерпретацию, в соответствии с которой адекватное толкование знака в целом должно основываться на культурно-исторических знаниях. Подобный подход к анализу исследуемого материала позволил выявить, с одной стороны, неабсолютный характер возможного отнесения фразеологической единицы к тому или иному классу комплексных знаков, а, с другой стороны, использовать в исследовании наряду с принципом классификации принцип

систематизации, основанный на системе ценностей и образов определенного исторического периода, что дало возможность выделить тематико-идеографические группы, объединяющие в себе устойчивые словосочетания с идентичным опорным компонентом. Выделенные нами тематико-идеографические группы комплексных знаков являются, с одной стороны, универсальными, (так как характеризуют жизнь человека на любом этапе его истории), с другой стороны, культурно обусловленными по своему содержанию.

Выявленные на каждом синхронном срезе особенности немецкой фразеологии позволили определить некоторые ее тенденции в диахронии. К лингвистическим факторам сохранности фразеологизмов в языке относится прежде всего их соответствие продуктивным структурно-семантическим моделям. Именно модель как инвариант обеспечивает устойчивость фразеологической единицы на протяжении развития языка. Экстралингвистическими факторами, обеспечивающими сохранность устойчивых словосочетаний, являются: 1) принадлежность фразеологизма к наиболее фразеологичным сферам культуры; 2) устойчивость ассоциации, лежащей в основе фразеологической единицы; 3) престижность области распространения.

Анализ фразеологизмов двн., свн. и рнвн. периодов осуществляется с учетом национально-культурных факторов: 1) определение экстралингвальных факторов, отраженных в безэквивалентных фразеологизмах; 2) выявление стереотипов, символов, характерных для определенного этапа развития фразеологической единицы; 3) установление национально-культурных коннотаций ключевых слов культуры, заложенных в фразеологизмах; 4) выявление особенностей национальной языковой картины мира и особенностей функционирования национального менталитета как лингвокреативного мышления. Использование этого подхода может дать полную картину национально-культурных особенностей фразеологической системы немецкого языка VIII-XVII веков. На основе проведенного в работе анализа выявлены национально-культурные факторы, релевантные для становления фразеологической картины мира двн., свн, рнвн. периодов.

Ключевые слова: диахронический аспект лингвокультурологии, фразеологическая картина мира, национально-культурные факторы

ABSTRACT

Shkolyarenko V.I. *Formation of Phraseological System of German (A Study of Written Texts of 8th-17th centuries)*. – Manuscript.

Thesis for a doctoral degree in philology by speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv, 2010.

The thesis is devoted to the linguocultural study of the formation of German phraseological units during VIII-XVII centuries. The paper suggests a new approach to the study of German phraseology from diachronic aspect of linguoculturology, which consists in identification of national-cultural factors relevant for the formation of phraseological world representation of Old High German, Middle High German and Early High German periods. The criteria for establishing the national-cultural specificity of phraseology have been defined. The experience of systematization of phraseological units in diachrony based on a system of images and values of a certain historical period have been described. Historical and genetic analyses of phraseological units have been determined.

Key words: diachronic aspect of linguoculturology, phraseological world representation, national-cultural factors.